

1752. okt., 55. sz.; 1753. okt., 26. sz.; 1753. dec., 105. sz.; 1754. jan., 128. sz. Különösen fontos azonban a Heves vármegye levéltárában található peranyag: Processus fiscalis delegati magistratus comitatum Hevess et exterioris Szolnok unitorum contra Michaellem Polgáry Helveticæ confessionis prædicantem Turiensem, 1753. 250. sz. Valamennyi ismert levele, prédikációja. inkriminált egyházi beszédének vázlata itt található. — Értékes anyagot hoz Borovszky Samu: Egy mult századbeli prédikáció, Prot., Szemle, 1892, 77. skk. l. — Foglalkozik még Polgári esetével Szederkényi Nándor: Heves vármegye története c. művében, IV. köt., 246—47. l., valamint Faragó Bálint: A mezőtúri református egyház története c. munkájában (1927, 52—59. l.) — Mindhárom feldolgozási kísérletnek az a hibája, hogy egyetlen, kéznél levő forrás-csoportra támaszkodnak. — Néhány adattal gazdagítja a képet Szeremley Samu: Szőnyi Béniámin és a Hódmezővásárhelyiek, 1717—1774, Bp., 1890. c. műve is (38—40. l.). Érdekesen mutatja ez a mű, hogy a nagyhírű vásárhelyi prédikátor mily meghunyászkodó magatartást tanúsított az államhatalom és a klerus iránt: vele szemben Polgári csakugyan rebellis. — Polgári Mihály Itineráriumának és önéletrajzának kézírata a debreceni református kollégium nagykönyvtárában levéltárában van, jelzete 550. sz. — Bibliai történeti műve a nyitrai egyházmegye könyvtárába került, könyvészeti leírását l. Szinnyi M. Ir. X, 1338—39. — További életsorsára nézve érdekes felvilágosításokkal szolgál Harsányi István cikke: Bod Péter Athenasának eddig ismeretlen toldaléka 1786-ból, Irodalomtört. Közl., 1928, 89. l. — A gyöngyösi kálvinisták nyugtalankodásaira vonatkozó okleveles anyag a gyöngyösi ref. egyházközség levéltárában található. Ismertetése Bán Imrétől, Egyháztörténet, 1943, 392—93. és 396. l.

KOVÁCS ENDRE

PETŐFI ÉS NERUDA

Nem véletlen, hogy azokban a megemlékezésekben, amelyekkel a szocialista kultúrát építő cseh nép nemrégiben Jan Nerudá-nak (1834—1891), a mult század nagy cseh költőjének 115. születési évfordulóját ünnepelte, több ízben is találkoztunk Petőfi nevével. Nem véletlen, hogy éppen most emlékezik meg a cseh irodalomtörténetírás is arról a meleg ragaszkodásról, amellyel Neruda, a cseh proletariátus haladózsellemű költője Petőfihez vonzódott. Már a burzsóá cseh irodalomtörténetírás is számontartotta Neruda Petőfi iránti meleg rokonszenvét; idézni is szokták Petőfit, valahányszor Neruda kedves költőinek felsorolásánál tartottak. Az orosz irodalom nagy realistái, a nyugati irodalmakból elsősorban Heine, a szomszédnépek írói közül pedig Petőfi ragadták meg leginkább a határokon túlra tekintő Neruda érdeklődését. A polgári cseh irodalomtörténetírás azonban meg sem kísérelte ennek az irodalomtörténeti ténynek a magyar vonatkozásait alaposabban megvizsgálni. Prazák is csak annyit tud mondani ezzel kapcsolatban,¹ hogy Petőfi nagyon megtetszett Nerudának, — hogy mi tetszett Nerudának a magyar költőben, arra nem keres feleletet. Neruda Petőfi iránti vonzódásának igazi gyökereire, a hasonló világnézetem alapuló rokonsági kapcsolatokra már csak azért sem mutathatott rá a polgári irodalomtörténet, mivel a cseh klasszikus költő igazi arcát, munkásságának jellegét s jelentőségét éppúgy homályba burkolta a hamis, élettől elszakadt esztéticizmus, mint ahogyan nálunk is nemzedékek próbálták Petőfi forradalmi lényegét elszikkasztani. A polgári utókor szemében Neruda — kozmopolita; mi csodáltnivaló van hát azon, hogy innen is, onnan is csipeget valamit a cseh irodalom számára? Csak napjainkban derül ki, mennyire félremagyarázták, milyen hamisan értékelték a cseh költők legnagyobbikának munkásságát a polgári korszakban. Csak most, a népi demokrácia levegőjében jutott el odáig a fejlődés, hogy teljes súlyában és jelentőségében tudjuk értékelni a nagy cseh költő Petőfi iránti tiszteletét, hogy nem egyszerűsítjük le ezt az őszinte, baráti vonzalmat kuriózum-keresésre, hanem Neruda és Petőfi kapcsolatának példáján is annak a törvénynek az igazságát látjuk megvalósulni, hogy a nagy haladó költők minden időben

¹ Albert Prazák: Literatura česká devatenáctého století III. 382. l.

tudatosan keresik egymás szellemi társaságát, s e keresés közepette nem zavarja őket az uralmon lévő rendszer hatalmasainak ellentéte. A haladás gondolata az igazán nagy költőket minden időben és minden rendszerben igazi barátokká teszi. Neruda költői egyéniségének s művének teljes meghamisítása összefügg azzal, hogy az irodalomtörténeti kutatás eddig nem ilyen szempontból nézte a Neruda—Petőfi viszonyt. Neruda magyar kapcsolatát szerették elhallgatni, s míg Nerudának Heinehez fűződő viszonyát alapos részlettanulmányok dolgozták fel,² addig a Neruda—Petőfi kapcsolat megvilágítására mindössze egy kísérlet történt, az sem cseh részről, hanem közvetítő tollából.³ Bujnák Pál írásának érdeme, hogy magát a kérdést felveti, mégpedig egy olyan időpontban, amikor a hivatalos cseh és szlovák burzsoá tudományosság köréből a legmerevebb visszautasításra kellett számítani a maga hatáskutató jellegű módszerének. A Neruda—Petőfi kapcsolat első megvilágítása Bujnák érdeme marad; más kérdés, hogy ez a jószándékú tanulmány miért nem ment a probléma mélyére és sematikus hatáskeresése miért marad meg a felszínen? Bujnák fogyatékosága az, hogy nem látja meg Neruda költészetének mélyen haladó, demokratikus jellegét, népi gyökereit, következetes plebejusságát, — nagyban és egészben az esztétizáló polgári irodalmi szemlélet jegyében kutatja a Nerudát Petőfihez kötő érzelmi szálat, miközben nem egyszer erőszakolt hatáskimutatásokra is fanyalodik, olyan laza tudományos módszerekkel, amelyek csak kárára voltak az ügynek és hosszú időre háttérbe szorították Neruda és Petőfi kapcsolatának kérdését.

Nerudának Petőfihez való viszonyát a marxista szemléletű tudománynak mindenekelőtt az irodalomtörténeti tények világánál kell újból tisztázni. Ha nem is áll ezen a téren olyan gazdag és hálás anyag a kutató rendelkezésére, mint a Neruda—Heine problémával kapcsolatban, az elmúlt években Neruda költészetének szocialista átértékelése, s Nerudának Petőfihez fűződő viszonya terén is olyan új adatok kerültek felszínre, amelyek alapján új megvilágításba helyezhető a kérdés. Mindenesetre ma már a feladat nem úgy áll előttünk, mint ahogyan Bujnák nézte: mindenekelőtt nem azt akarjuk bizonyítani, hogy Neruda helyel-közzel ilyen vagy olyan Petőfi-motívumot használt fel verseiben, hisz éppen Bujnák tanulmányából láttuk, milyen veszélyes ingoványra visz a filológiai búvárkodás ott, ahol, mint Neruda esetében is, egy-egy motívum felbukkanásánál a rokonhatások egész gazdag komplexuma jöhet számításba. Bujnák tanulmányában a Petőfi-motívumok összeszedőgetése nem függ össze Neruda költészetének lényegével, a költői fejlődés útjával, s amennyiben Bujnák mégis ilyen szerepet próbál tulajdonítani Petőfinak a nerudai műben, — a puszta fantázia birodalmába téved. Persze, figyelemmel kell lennünk azokra a helyekre, ahol Petőfi valóban adott valamit Nerudának, van ilyen is, — de a cseh költőnek Petőfihez való viszonya inkább azokban a sokatmondó írói és emberi megnyilatkozásokban érdekel bennünket, amelyek kétségtelenné teszik azt, hogy Neruda megértette Petőfi nagyságát, szeretettel vonzódott Petőfihez, a nélkül azonban, hogy tartósan hatása alá került volna.

Bujnák hosszas vonja meg a Petőfi és Neruda közti analógiát. „Neruda — mondja — jellemileg és eszmeileg sok közöset és rokonszenveset talált Petőfi költészetében. Megismerte ennek demokratikus gondolkodását, szabadságszeretetét, a hatalmasokkal szemben tanúsított ellenszenvét, az érzelem és gondolat szabad megnyilvánulásainak emberét látta benne, öntudatos embert, aki bátran helyezkedik szembe ellenfeleivel, — és ironikus embert, aki mindenek fölébe emelkedve büszkén mosolyog le a világra. Mindebből volt Neruda jellemében is, ami érthetővé teszi rokonszenvét Petőfi iránt.“ Összekötő kapoc-

² Utaljunk csak röviden Miloslav Novotný, Arne Novák, Karel Polák, Fr. Tichý stb. Neruda-tanulmányaira.

³ Pavel Bujnák: Neruda a Petőfi, Bratislava folyóiratban, VI. évf. (1932) 391—404. l.

nak látja továbbá Bujnák a két költő közös Heine-szeretetét, Béranger, Lenau és Börne iránti érdeklődésüket. A továbbiakban azután ez az egybevetés mind szubjektívebb pszichológizálásba torkollik és éppen azt nem érinti, ami a két költő társadalmi funkciójában olyannyira rokon vonást mutat; a nemzet életében elfoglalt helyüket s ennek alapján költői hivatásuk hasonlóságát. Ám ezzel az egész polgári cseh irodalomtörténet adós maradt. A mi feladatunk az, hogy e párhuzamot érintkezési pontjaival együtt legalább nagy vonásaiban megrajzoljuk.

A cseh költő nem falusi kunyhóban született, hanem a prágai külvárosban. Apja kiszolgált katoná, kantinos a hadseregnél, anyja kofaasszony. Az ifjú költő élete csupa nélkülözés, lemondás; nehéz élményeitől később sem tud megszabadulni, ezek az élmények szerves alkotóelemei lesznek költészetének. A prágai szegényegyed hivatott megszólaltatója a cseh irodalomban Neruda. Szegény emberek, városi proletárok szerepelnek műveiben. A fiatal költő szenvedélyesen üzent hadat annak a társadalmi osztálynak, amely akkoriban a cseh nemzet életében a megelégedettséget, a szellemi tespedést képviselte, a polgárságnak. Neruda e jóllakott polgári osztállyal szemben a feltörekvő osztály tagja. A cseh polgárság a múlt század 50-es éveiben már túl volt a forradalmi felemelkedés periódusán, most élvezni kívánta a megszerzett hatalmat. Neruda viszont, mint a prágai külváros gyermeke, aki soha egy percre sem szakadt el a néptől, jól látta az elnyomott osztályok nyomorát, látta népe nemzeti elnyomottságát, ismerte az akkori Európa nagy szociális mozgalmait, s lelke egész gyűlöletével fordult a sörissza, tunya polgár ellen. Irodalmi bemutatkozásában és az irodalmi, társadalmi életben elfoglalt szerepében valóban van sok petőfies vonás: az új, bátor plebejus hang gyűlöletet, gúnyt, ellenkezést váltott ki a cseh uralkodó osztályban. Körülbelül úgy néztek rá, mint Petőfire nézhetett a korlátolt nemesi világ. Neruda a prágai Malá Strana polgárainak szemében még később is, egész élete folyamán „semmirekellő” volt, az úri rend ellensége. Persze, Neruda nem volt öntudatos szocialista, nem ismerte a forradalmi marxizmus tanításait. De ismerte a társadalom osztálytagozódását, látta a szegények és gazdagok egymással való szembenállását, tisztában volt azzal, hogy a harcot végig kell harcolni, tudta azt is, hogy a szociális problémát nem a gazdagok jóindulata, hanem a tömegek forradalmi akciója oldja meg. Nem hitt az úri rendben, a feudalizmusban, de nem hitt a polgárságban sem, ellenben hit a nép szében, erejében, az emberi munka s megismerés hatalmában. Neruda cseh viszonylatban tulajdonképpen ott folytatja, ahol Petőfi abbahagyta: az 1848-as év dicső prágai barrikádharcainak politikai örökségét viszi tovább. Innen van különben Heine iránti szeretete is, itt gyökeredzik Petőfi-tisztelete, innen magyarázandó, hogy egyik legjobb barátja az a Sladkovský, aki az 1848-as cseh politikai zajlásban a radikálisok vezére volt. Neruda egy a Petőfiénél lényegesen hosszabb életben sohasem alkuszik meg, proletár öntudat hatja át egész művészetét. Nem ismert el olyan jogot, amely az írónak lehetővé tenné, hogy elvonuljon a társadalom nagy kérdései elől; az írásban elsősorban harci feladatot látott. Írói programja a realizmus: az igazság, a valóság megmutatása. Az irodalom neki a megismerés eszköze, feladata az, hogy segítse a népet a haladás útján, segítsen kiharcolni a szociális igazságot. Ezért áll oda egész meggyőződéssel a kor megtámadott vagy háttérbeszorított cseh művészei mellé. Ő maga az „alsóbb” társadalmi osztályok életének feltárását tartotta főfeladatának. Elbeszéléseinek hősei népi alakok, típusok, a nép igazi helyzetéről tudósítanak, hivatásuk a műben az, hogy felkeltsék a nép hitét a saját erejében. Népszerűtete állítja szembe Nerudát a reakciós úri osztályokkal, melyek szívesen ápolták kapcsolataikat a nyugati burzsoáziával s igázták le közben saját népüket. A múlt században ugyanis a cseh reakció átvette a német expanzív burzsoázia jelszavait a német kultúrfőlényről és elmaradottsággal bélyegezte meg saját cseh népét. Neruda élesen foglalt állást a nem-

zeti, népi erők ilyenén lebecsülése ellen; vállalta a harcot a közöny és a kozmopolitizmus ellen is, szembeállítva velük a cseh nép hagyományait, szunnyadó erőit. Mindez azonban nem tette őt burzsoá nacionalistává; hazafiassága internacionalizmussal vegyül; miközben hibáival együtt szere-i nemzetét, harcát az egész emberiségért vívja. Ezért látja a cseh történelem fénykorát a huszizmusban, mely a cseh népet a szabadságharcok élére állította.

Mindeme vonásai közül a néphez fűződő mély, eltéphetetlen kapcsolata az, amely úgyszólván egész egyéniségének jellegét megadja. Irodalmi és politikai programadásában ugyanaz a népies, bátor hitvallás csendül meg, amelyet magyar környezetben Petőfi fogalmazott meg. Julius Fučík — egyike azoknak, akik Neruda igazi egyéniségét feltárták a szocialista utókorak — írja róla: „A nép volt Neruda szemében a legfőbb instancia. Hozzá fellebezett, az ő szabadságáért harcolt, az ő erejében hitt akkor is, amidőn az úri többség népellenes politikát érvényesített. Mert Neruda számára vitágos volt, hogy mindez csak ideiglenes, és csak a nép örök, benne van a nemzet egész jövője.”⁴

E néhány soros jellemzés is érzékelteti talán azt a mélyebb hasonlóságot, amely a két nagy költő, Petőfi és Neruda nemzeti és költői hivatásvállalása közt fennállott. Bizonyos, hogy ez a két költő a maga harcát nem azonos és még csak nem is nagyon hasonló társadalmi körülmények között folytatta, de vitán felül áll, hogy az akkori magyar és cseh társadalomban ők voltak azok a világitó fáklványok, akik a messizi jövőbe mutattak és a nép nagy politikai győzelmének képeit állították a maguk társadalmá elé. Így minden bizonynyal helyesebben járunk el, ha a polgári irodalomszemlélettől eltérően a két költő kapcsolatát, Neruda Petőfi-szeretettét nem pusztán az egyéni lelki diszpozíciók rokonságából magyarázzuk, hanem észrevesszük a költőket összekötő haladó világnézetet, s ebből a szempontból próbáljuk Nerudának Petőfihez vezető útját megvilágítani.

Bizonyos, hogy a múlt század 40-es éveiben a magyar irodalomból a cseh lapok szerkesztői nagyrészt a kuriózumokat keresték ki, s irodalmunknak határozottan exotikum-jellege van a legközelebbi szomszédainknál is. Sárkány Oszkár adatokat gyűjtött⁵ arra vonatkozólag, hogyan reagál a cseh burzsoázia sajtója a magyar polgárosodás kulturális eredményeire; a kommentárokból gyakran komoly elismerés nyilatkozik meg, de a sokszor gúnyos formák alatt egy kissé mindig érezni lehet azt, hogy a magyarokat a csehek a pusztai romantika szemüvegén át nézik. Komoly irodalmi érdeklődésről még ekkor nem beszélhetünk, habár pl. Petőfi neve aránylag nagyon korán, 1844-ben feltűnik a Česká Včela hasábjain Bohuš Nosák egyik pesti levelében. Úgy látszik, a lap valamelyik szerkesztője figyelemmel kísérte a magyar költő életpályáját, mert az újság 1846-ban Petőfi nyomorbajutásáról, katonaságáról közöl beszámolót. Havliček-Borovský pedig a Hóhér kötelét kommentálja és megjegyzéssel, a magyar nemzetiségi politikára tett szemrehányással. 1847-ben jelenik meg az első cseh Petőfi-fordítás ismeretlen fordító tollából; Petőfit mint szerelmi versek íróját viszi közelebb a cseh olvasóhoz, aki éppen a Česká Včelából értesül róla, hogy „Petőfi ma a magyar nemzet legkiválóbb költői közé tartozik“.

Mindezeknél jelentősebb irodalomtörténeti adatot hozott azonban felszínre Petőfi halálának centenáriuma. A 40-es évek cseh Petőfi-híradásai és a 40-es években elszórtan megjelenő cseh Petőfi-fordítások mellett messze kimagasló az a Zikmund Skyba által nemrég közzétett adat,⁶ amely szerint 1848 tavaszán a cseh proletariátus politikai érdekeit képviselő Karel Sabina „Večerní

⁴ Julius Fučík: Feuilleton o feuilletonistovi Nerudovi, Praha, 1940.

⁵ Sárkány Oszkár: Magyar kulturális hatások Csehországban 1790—1848, Budapest, 1938. Sárkány az 50-es évek cseh irodalmából is idéz példákat a pusztai romantika hódítására (31. l.).

⁶ Z. Skyba: K nebi s lidem, do pekla s aristokracií, Tvorba, XVIII. évf. 31. sz. 738. l.

Noviny“ c. lapjában megjelentette Petőfi Márciusi dalát (feltételezzük, hogy Skyba a 15-dik Március 1848. c. Petőfi-verset érti a Márciusi dalon!). A fontos irodalomtörténeti eseményről különben így emlékeznek meg Skyba: „Karel Sabina már 1848-ban segítette K. Kertbeny-nek lefordítani Petőfi Márciusi dalát Večerní Noviny c. lapja számára.“ Ezt a közlést Skyba a Lidové Novinyben is megismétli.⁷ Sajnos, az 1848-as év prágai sajtójának anyagában nem tudunk rábukkanni a Večerní Novinyre s így nem láthattuk a Skyba által jelzett fordítást. A 48-as forradalmi év magyar-cseh kapcsolatai szempontjából kétségtelenül komoly horderejű eseménynek kell tekintenünk azt, hogy éppen a leghaladóbb szociális törekvéseket képviselő cseh radikálisok egyik közismert vezére, Sabina felfigyelt a magyar szabadságharc nagy költőjére. Petőfi „Márciusi dalában“ a nemzeti felemelkedésnek ugyanaz a programja jut kifejezésre, amelyet a csehek között Sabina, J. V. Frič, Sladkovský és mozgalmuk képviselt a liberális burzsoázia opportunizmusával szemben. A magyar nép nagy forradalmi harcának kellett tehát elérkeznie ahhoz, hogy Petőfi és vele irodalmunk is a szomszéd népek haladó köreinek figyelmét az etnográfiai érdeklődésen túl magára hívja. Ezzel persze nem akarjuk azt mondani, hogy a felénk forduló cseh érdeklődés az 50–60-as években kizárólag irodalmunk lényeges mondanivalóját kereste; a cseh folyóiratok magyar fordításai az 50-es évek folyamán szépen illeszkednek bele abba a programba, amelynek célja az volt, hogy megismertesse a cseh olvasót az idegen világokkal, népekkel, az eltérő szokásokkal, életformákkal. Így akarva-nemakarva mégis csak szerepet játszott az excentricitás a magyar élet romantikus vonásainak a felfedezésében.

Az 50-es évek folyamán a magyar irodalom legerősebb propagálója a cseh lapok között a Lumír. 1851-ben indult meg, s feladatának tartotta a távoli népek irodalmának ismertetését. A perzsa anekdoták, a ruthén „zskazkák“, Byron, Burns, Moore, Shakespeare művei mellett közli többek közt Kisfaludy Károly egyik novelláját (III. évf.), és történelmi visszaemlékezéseket is közread a magyar multból. A Lumír 1854-es számában tűnik fel e kor két legnagyobb költője, Neruda és Hálek. Neruda (Janko Hovora) álnéven itt közli a „Temetői virágok“-at, s a fordítások között Lermontov, Puskin, Shakespeare és V. Hugo nevei mellett most olvassuk első ízben Petőfi nevét; két Petőfi-vers szerepel a számban, az egyik az Ovcák (Megy a juhász számaron), M. Katz fordította eredetiből. A Lumír 1855-ben Garay verseit közli, s hogy ekkoriban az excentrikus világ iránti érdeklődés milyen fontos indítók volt a magyar irodalom megismerésében, azt a lap ugyanebben az évfolyamában megjelent Obrázky z Uher c. cikke bizonyítja, melyben sorra megtaláljuk a magyar élet akkori „rekvizitum“-ait a Pusta, Čikoš, Guljaš, Juháš, Kanáš képeiben. Nem feladatunk, hogy a pusztai motívumoknak a cseh irodalomban való továbbterjedését és hatását aprólékosan kivizsgáljuk; kétségtelen, hogy ez a pusztai romantika nemesak közvetlen magyar forrásokból, hanem mindenekelőtt német műveken át is terjedt a cseh irodalom felé. Nem lehet elhallgatni e tárgynál Petőfi verseinek szerepét sem. Bujnák említett tanulmánya különösen két cseh költő nevét emeli ki, mint akiknél egyenesen Petőfi-hatás észlelhető. Frant. Schwarz az egyik, kinek Na puztě c. versén (Lumír, 1860) „Petőfi költészetének erős hatása érződik“, s ugyanez mondható Schwarznak a Lumír 1861–1862. évfolyamaiban közzétett verseiről; a másik Petőfi-hatása alatt álló költő B. Janda-Cidlinský. Maga Neruda — akinek írói jelentősége természetesen magasan felülmúlja Schwarz vagy Janda írói értékét — tehát már a Lumír hasábjain megismerkedhetett Petőfi nevével és egyes műveivel. Nehéz volna megállapítani, pontosan mikor figyelt fel Neruda a Petőfi névre. Hiszen a Lumíron kívül az 50-es években már más cseh folyóirat is hozott Petőfi-fordításokat, így a Časopis Musea Království Českého (röviden

⁷ Lidové Noviny, 57. évf. 175. sz.

Časopis Českého Múzea) 1858-ban két Petőfi-verset közöl A. Müller fordításában [Čarovná nov. Nešťastný), majd ugyanez a Müller a Neruda által szerkesztett *Obrazy života* c. folyóiratban (a lap címe magyarul sajtóságon Életképeket jelent!) újabb két Petőfi-vers fordítását adta közre (1859. 3. szám, márc. 15.) *Chci být stromem* (Én leszek) és *Vážíš si tebe, sklenko má!* (Különben én becsüllek, óh pohár!) címen. Prazák szerint⁸ Müllernek ez a két Petőfi-fordítása keltette fel Neruda figyelmét Petőfi iránt. Mivel Neruda magyarul nem tudott, megvette a Szarvady—Hartmann által kiadott német Petőfi-kötetet, s ennek alapján látott hozzá maga is Petőfi verseinek lefordításához. Bujnák nem osztja Prazáknak ezt a véleményét; szerinte Neruda semmi-ésetre sem Müller hatására kedvelte meg Petőfit, aminek bizonyítékául felhozza azt, hogy Neruda fordításai közt szerepel ugyanaz a Petőfi-vers, melyet Müller már korábban lefordított (Müllernél Čarovná noc, Nerudánál O, krásná noc címen), Neruda aligha fordította volna le éppen ezt a verset, ha előzőleg ismeri Müller fordítását. Másrészt Müller fordításai nem is voltak alkalmasak arra, hogy megkedveltesék Petőfit, vagyis magyarán, a fordítások gyengék voltak. Bujnák szerint Neruda a Szarvady—Hartmannból ismerte meg Petőfit. Ez a kötet akkor közkezen forgott Prágában is. (Gedichte von Alexander Petőfi, übersetzt von Friedrich Szarvady und Moritz Hartmann, Darmstadt, 1851.)

Ha megnézzük Neruda folyóiratának, az *Obrazy života*-nak az évfolyamait, nem tarthatjuk véletlennek, hogy Neruda éppen 1859-ben jutott el Petőfi megismeréséhez és fordításához. Mint ahogy a Lumír, úgy az *Obrazy života* is fontos feladatának tekintette azt, hogy a cseh irodalmat kiemelje provinciális elzárkózottságából és elsősorban a külföldi irodalmak példájával egyengesse az irodalmi fejlődést. Az *Obrazy života* főleg a szláv irodalmak köréből hoz fordításokat (Szaltükov, Turgenyev, Kraszewski stb.) és éppen az 1859-es évfolyamában polemikus cikkeiben tör lándzsát a külföldi irodalmak megismertetése érdekében. Egészen természetes tehát, hogy Neruda figyelmét nem kerülhette el az olyan közismert és közkezen forgó könyv, mint Szarvady—Hartmann könyve. Természetesnek kell tartanunk azt is, hogy Neruda ismerte Kertbeny fordításait, albumát is (Album hundert ungarischer Dichter. In eignen und fremden Uebersetzungen herausgegeben durch G. M. Kertbeny, Dresden, Pesth 1854.). Neruda kitűnően ismerte a német nyelven megjelenő irodalmat, valószínű tehát, hogy kezében volt Kertbeny kötete is, mielőtt fordításhoz látott. Mintául mégis a Szarvady—Hartmann-féle fordításokat vette, habár ezekről már éppen Kertbeny mondott nagyon találó bírálatot.⁹

Az *Obrazy života* 1859. évi szeptember 9-i száma (7. füzet) „*Obrazy a romanci z Uher*“ címen Nerudának nyolc Petőfi-fordítását közli. A jegyzetben ott áll az utalás Szarvady—Hartmann könyvére. A nyolc Petőfi-vers a következő: *Okradený kůň* (Lopott ló), *Ovčák* (Megy a juhász számaron), *O krásná noc!* (Főnséges éj!), *Pán Pavel* (Pál mester), *Betyar* (Piroslik már a fákón a levél), *Loupežník* (Fürdik a holdvilág az ég tengerében), *Dobrodružství vlka* (Farkaskaland), *Setkání se na puztě* (Pusztai találkozás). Tehát egy kivételével (Főnséges éj!) életképek és románcok, melyeket — Bujnák szerint — elég könnyen vissza lehet adni fordításban is. Hogy Neruda a Szarvady—Hartmann kötetből, mely tárgykörök szerint csoportosítja a fordí-

⁸ Prazák i, m. III. 382. l.

⁹ Kertbeny levele Hartmannhoz: „Ihre Uebersetzung Petőfi's ist in Hinsicht auf Handhabung der deutschen Sprache und des Verses natürlich die tadelloseste, fließendste von allen; jedoch, abgerechnet wörtliche Untreue, ist der nationale Charakter der Originale völlig verwischt, und jene flotten Polkareime lassen eben so gut einen Chinesen oder Engländer, oder auch ein deutsches Original, am meisten das Wesen des Herrn Hartmann selbst erkennen, als einen spezifischen Ungarn, am wenigsten aber Petőfi.“ (Album hundert ungarischer Dichter.)

tásokat, miért éppen az életképek és románcok egyes darabjait választotta ki fordításra, arra Bujnák magyarázata (fordítási könnyebbség!) semmiképpen sem elegendő. Nerudát nyilván nem az a szándék vezette a nyolc vers kiválasztásánál, hogy könnyen lefordítható verseket keressen ki, hanem bizonyára egyéb szempontok. Ismerve a cseh költőnek azt a szándékát, hogy lapjában, az *Obrazy životá-ban*, a különböző népek életformáját igyekezzék költői írásokon át bemutatni, természetesnek kell tartanunk, hogy Petőfi versei közül is csupa olyan költeményt fordított le, amelyek valamilyen módon a magyar társadalom életének mélységeibe mutattak. Érdekes megfigyelni, hogy a magyar „pusztai romantika“ képei közül hányszor fordul elő Neruda fordításában a betyár neve, bizonyítékaul annak, hogy milyen élénken foglalkoztatta a cseh költő képzeletvilágát e társadalmonkívüli ember-típus sorsa. Kezünkben van a Szarvady—Hartmann-féle fordítás-gyűjtemény (melyet sajtószerűen sem Bujnák, sem a kérdés többi tanulmányozója nem vetett még egybe a Neruda-fordításokkal), s mindjárt az első Neruda-fordításnál (címe *Ukradený kůň, Lopott ló*) az első négy sorban megüt bennünket a „betyár“ kifejezés:

Jak zrnko prachu
se větrem honí —
tak letí betyar
na rychlém koni.

Ez a „betyár“ Petőfinél „Röpül a legény gyors paripán“, a német fordításban pedig „So fliegt der Junge auf schnellem Pferd“. Még kétszer tér vissza a betyár kifejezés Neruda fordításában egyetlen versben, a jegyzetben pedig a cseh költő Szarvady és Hartmann alapján megmagyarázza az olvasónak, hogy kit is kell érteni betyáron. Hogy megragadhatta a képzeletét az, amit a betyárról a német könyvben olvasott, ha jónak látta majdnem szóról-szóra jegyzetbe iktatni az *Obrazy životá-ban*; Szarvady—Hartmann kötetében azt olvassuk, hogy a betyár:

„ist ein Wagabund, der sich mit dem Gesetze ueberworfen hat (eine Art out-law) und sich vom „Ueberflusse“ Anderer nährt. Der Betyar schon das Volk seines eigenen Komitats, so wie er es überhaupt auf die reichen Kaufleute und Geistlichen abgesehen hat. Das Volk hegt geheime Sympathien für sie, weil sie grössentheils verwegene Kerle, kühne Reiter und schlaue Käuze sind, die manchem Volksepos zum Heros dienen“.

Feltűnik, hogy Neruda a magyarázatban szereplő „Wagabund“-ot nem csavargóval, hanem „dobrodruh“-hal fordítja, ami kalandort jelent. A betyár iránti rokonszenve aligha tekinthető a pusztai romantika iránti megnyilatkozásnak: Neruda nagyon jól látta, hogy milyen számkivetettjei a feudális társadalomnak a betyárok, szegénylegények, mint ahogy megérezte a pusztai farkasok mélyebb szimbolumát is, amikor a Farkaskalandot is átültette csehre. Az *Obrazy života* Petőfi-fordításai, Neruda egész Petőfihez való viszonya élesen kiemelkedik a korábbi cseh Petőfi-fordítók etnográfiai érdeklődésének köréből; itt egy nagy költő találja meg kedves költőtestvérét s gyönyörködik ennek világában. Megnyilatkozik ez a mély rokonszenv abban a formai hűségben, hangulati közelségben, amellyel Neruda minden eddigi cseh fordítót legyőzve, sőt az ő fordításai alapjául szolgáló német fordítókat is túlszárnyalva megközelíti az eredeti tartalmat s szépséget, de megnyilatkozik a formai tényezők mellett abban a magatartásban, amellyel Neruda Petőfi mondani-valója felé fordult. Mi tetszett neki legfőképpen Petőfiben? Neruda egyik kitűnő ismerője, Miloslav Novotný írja:¹⁰ „A Temetői virágok költője felismerte Petőfiben a saját számkivetettségét és elszántságát a gyötrő és megkérgesedett társadalom ellen, a maga vadságát és melankóliáját a maga

¹⁰ Miloslav Novotný: Nerudovo literární setkání s Petőfím, Rudé Právo, 1949. júl. 31.

ifjonti kedvtelését a szélsőséges ellentétekben és kontrasztokban; a betyárok, rablók, farkasok, melyekkel Petőfi költeményeiben találkozott, befészkelődtek a lelkébe. És mint ahogy rokonszenvezett velük, a régi rendnek ezekkel az aláaknázóival és felforgatóival, úgy kellett rokonszenveznie alkotójukkal is és már abban is, hogy Neruda Josef R. Vilímek kiadóval együtt a maga által szerkesztett folyóiratnak, az *Obrazy života* (Életképek) címet adta, egy bizonyos kapcsolatot kell látnunk az *Életképek* c. folyóirattal, melybe Petőfi Sándor irt a maga hazájában.

Neruda Petőfi-fordításait az eredetihez való hűség szempontjából Bujnák vetette analízis alá említett tanulmányában (nem a Szarvady—Hartmann gyűjteménye alapján, hanem Kertbeny könyve nyomán, amelyben akad néhány a Szarvady-kötetből átvett német Petőfi-fordítás) s ennek során ahhoz a különös megállapításhoz jut, hogy „Neruda fordítása gyakran közelebb áll a magyar eredetihez, gyakran jobban kiemeli az eredeti vers gondolatát és képét, sőt gyakran kifejezéseiben is közelebb van az eredetihez, mint Hartmann fordítása”. Bujnák Neruda fordítási hűségét — nem a némethez, hanem az általa nem ismert eredetihez! — a Megy a juhász számaron második versszakán szemlélteti, ahol a „Gyepes hanton furulyált, legelészett nyája” Hartmannál „Er sass am Hügel flötend Und hütete die Heerde”, míg Nerudánál meglepően így hangzik: „Byl dřív seděl, popásal, hvizdal pšně líné”: hozzátézi ehhez Bujnák, hogy Neruda szavai sokkal jobban kifejezik Petőfi gondolatát, mint a német fordítás. Még plasztikusabb érvként hat a vers utolsó strófája, ahol a Petőfi „Elkeseredésében mi telhetett tőle?” kérdését Hartmann „In seinem bitterm Schmerze Was thut der arme Tropf”-al fordítja, viszont Neruda valóban sokkal közelebb áll az eredetihez, amidőn e két sort így adja vissza: „Aj což v bolesti se teď sluší na ovčáka?” Ez a „což se sluší” kétségtelenül sokkal közelebb van az eredetihez („mi telhetett tőle”), mint a német fordítás. Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a Megy a juhász számaron c. vers cseh fordítása formailag mindvégig szigorúan ragaszkodik az eredeti költemény ritmikájához, míg Hartmann fordítása formailag erősen eltér az eredetitől, akkor valóban fel kell vetnünk a kérdést: honnan ez a nagy hasonlóság az eredeti meg a cseh fordítás között? E formai egyezés feltűnősége vezette arra F. R. Tichý-t, hogy legutóbb megjelent Petőfi-tanulmányában¹¹ Neruda magyarnyelvi tudását tételezze fel. Szerinte a feltűnő hasonlóság csakis úgy magyarázható, hogy „Neruda kezénél volt a magyar eredeti és a költő Petőfi iránti csodáló szeretetétől vezettetve elsajátította ennek anyanyelvét, olyan mértékben, hogy a német segítségével vagy egy más fordítás felhasználásával meg tudta érteni a magyar szöveget”. Majd hozzátézi: „Kétségtelennek tűnik fel előttem, hogy Neruda az Ovcák fordításánál ismerte az eredeti szöveget.” A magyar és a cseh szöveg formai egybevetése ezt a feltételezést nagyon valószínűvé teszi, amire álljon itt a költemény első versszaka:

Petőfi:

Megy a juhász számaron,
Földig ér a lába;
Nagy a legény, de nagyobb
Boldogtalansága.

Hartmann:

Der Schafhirt sitzt zu Esel,
Sein Fus hängt bis zur Erde,
Gros ist der Bursch, doch gröser
Ist seine Herzbeschwerde.

¹¹ F. R. Tichý: Petőfi a my. Nový život, 1949, 8. sz. 62. 1.

Neruda:

Ovčák sedí na oslu,
noha visí k zemi,
velký hoch, však větši má
ve prsou bol nemý.

A formai azonosság tehát kétségtelen, a cseh fordítás szótagozása (7676) megfelel Petőfiének, a németé nem (7777), a ritmus a magyarban és a csehben megegyezik. A szöveg egybevetése már nem ad ilyen feltétlen bizonyosságot. A „haldoklik babája“ a németben „da hörte er, das sein Liebchen krank sei und sterben werde“, a csehben „milka stůně a že zhyne“, tehát a némethez áll közel. Viszont a harmadik versszak vége: „csak holttestet láthat“, a csehben szóról-szóra megegyezik a magyarral: „mrtvolu jen vidí“, míg Hartmannnál „er findet nur die Leiche“. A magyar szöveg ismeretére vonatkozólag a legerősebb érv mindenesetre a Bujnák által is idézett utolsó strófa, melyben Neruda a német fordításnál sokkal találóbban fejezi ki Petőfi gondolatát, azt, hogy „mi telhetett tőle?“ Ismerte-e tehát Neruda az Ovčák fordításánál az eredeti magyar verset, valóban megtanult-e kedves költője nyelvén annyit, hogy megértse Petőfi sorait? Teljesen igenlő választ a kérdésre nem adhatunk, habár a felhozott példa alapot adhatna ilyen kombinációkra. Ennek ellenére le kell mondanunk arról, hogy Neruda nyelvi tudására vonatkozólag találgatásokba bocsátkozzunk; bizonyos, hogy az *Obrazy životá*-ban közölt versek nagyban és egészben a Szarvady—Hartmann fordítások átültetései, — erről a tartalmi egyezések kétséget kizáró módon meggyőznek bennünket. A *Me gy* a juhász számaron az egyetlen köztük, melynél az eredeti hatását tételezhetjük fel s így legfeljebb annyit mondhatunk, hogy ennek a versnek a lefordításánál Neruda nemesak a Szarvady—Hartmann-kötetre támaszkodott, hanem lehettek egyéb forrásai is.

Bizonyos, hogy Neruda Petőfihez fűződő kapcsolata nem merül ki az *Obrazy životá*-ban megjelentetett fordításokban. Óvakodnunk kell azonban attól, hogy Neruda költészetében Petőfinek olyanféle hatását tételezzük fel, amilyent Bujnák próbál kimutatni az egész nerudai oeuvreben. Bujnák módszere elsősorban a közös motívumok felderítésében áll, ám maga is érzi, hogy ezek a közöseknek feltűnő motívumok mennyire tég kaput nyitnak a két költő mesterséges összehorolásának s ezért közvetítő kapocsnak beiktatja Lenaut s ennek hatását. Idézi ezzel kapcsolatban Neruda *Divoký zvuk* c. költeményét, mely 1859-ben jelent meg s megkockáztatja azt a véleményt, hogy Lenau is azok közé tartozott, akik Neruda figyelmét a magyar élet s közvetve Petőfi iránt felhívták. Amikor azután Bujnák Neruda költészetének egyes darabjain igyekszik kimutatni a Petőfi-hatást, e filiációknak olyan tág keretet szab, hogy ezen az úton nem lehet s nem is tanácsos őt követni. E párhuzamkeresés Bujnáknál végül is odavezet, hogy a két költő ellentétes vonásainak hasonlításába csap át. Bujnák módszerére fényt vet az is, hogy többek között a Petőfi—Neruda karakter-ellentétet a cseh költőnek egyik olyan versén szemlélteti, amelyről az irodalomtörténeti kutatás megállapította, hogy a vers erősen összefügg Heine egyik művével; s ha már párhuzammegvonás adódik, akkor mindenekelőtt Nerudának Heinehez fűződő kapcsolatára és a heinei hatás alól való szabadulási vágyára vet jellegzetes fényt e vers, s mint ilyen kell tárgyalni. (Bujnák Petőfinek „A korlátatlan természet vadvirága vagyok én“-jét állítja szembe ellentétként Nerudának híres „Já ledačim už byl v tom božím světe a cím jsem byl, tím jsem byl rád“-jával. Nerudának erről a verséről K. Pollák megállapította,¹² hogy Neruda benne Heine életfilozófiájára válaszol Strodtmann könyvének olvasása nyomán; itt Heine Rückschau c.

¹² Karel Polák: Nerudův vztah k Heinovi, *Časopis pro moderní filologii*, XXI. és XXII. évf. 45. l.

versére kell gondolnunk.) Kevésbé meggyőző az a párhuzamvonás is, melyet Bujnáknak Petőfi Pál mestere és Neruda Jako do skoku-ja közt állít fel. Viszont — ha már itt vagyunk — Bujnáknak figyelmét teljesen elkerülte Nerudának egyik olyan verse, amelyben a motívumok egyezése kétségtelenül arra vall, hogy Neruda Petőfitől kapta az ihletet verse megírásához. A Poslední ballada z roku dva tisíce a ještě několik c. Neruda-verséről van szó, amely megszületését Petőfi A nemes című 1844-ben Debrecenben írott művének köszönheti. Neruda a Szarvady-féle gyűjteményből ismerte Petőfinek ezt a versét. Petőfinél a deresre húzott gazember nemességére hivatkozik, „nincs nemes embert botozni jogotok“. A vers utolsó két sora: „Most már őt húzni nem deresre: akasztófára kellene!“ Neruda versében báróról van szó, akit — a vers szerint — „si dáme pod lavici, na lavici jenom zloděje“.

Feltűnő az a használatosság, amely Neruda és Petőfi szabadságszeretete között fennáll. Fučík azt írja a nagy cseh költőről, hogy Neruda műveit olvasva úgyyszólván minden oldalon megüti fülünket a szabadság szó. De nemcsak egyszerű szó ez önála, benne van műveiben a szabadság szelleme is. A költő minden alkalommal hangsúlyozza, hogy a szabadságharcban van a nemzet életének értelme, — aki elárulja a harcot, vagy nem akar harcolni a nemzet szabadságáért, az üdegen szolgálatban áll, a nép ellensége. Persze, Neruda nemcsak a saját nemzete szabadságára gondol, hanem minden elnyomott népére, s ez erősen összeköti őt Petőfivel, ennek „világszabadság“ gondolatával. Az 1848-as magyar szabadságharc jelentőségével a cseh burzsoázia politikusai nem voltak tisztában, de van egy Neruda-vers, amely mindennél fényesebben bizonyítja azt, hogy a csehek legnagyobb költője tisztában volt azzal, mit jelentett a magyarság és egész Európa történetében az 1848-as forradalmi szabadságharc, de tudta azt is, hogy hol állott a hivatalos cseh politikai vezetés 1848-ban, hogyan választották Palackýék a kényelmesebb meg egyezés útját s hová vezetett ez az 50-es évek Csehországában, amidőn a költő a saját kifejezése szerint az „élve eltemettség“ állapotában élt, s úgy látszott, hogy vége van a cseh forradalmiság eszméjének. A Bach-korszak legreakciósabb fekete-sárga hazafiassága, a cseh erők szunnyadása idején írta meg Neruda azt a versét, amely a hazájáért halni tudó magyar honvéd alakján keresztül valóságos glorifikálása a magyar szabadságharcnak s közvetve Petőfinek is. A vers címe *Honvéd*, Neruda odahaza a cenzúra miatt nem nyomtathatta ki, s így a vers Neruda barátjának, a 48-as prágai utcai harcok lelkes vezérének, az akkor illegalitásban élő J. V. Frič-nek Genfben megjelenő Čech c. lapjában látott napvilágot 1861-ben. Az 1849-es prágai májusi radikális összeesküvés leleplezése után J. V. Frič előbb Komáromban, majd Désem raboskodott, so kjo szabadságharcos magyarral együtt, s így az 50-es évek emigrációjában neki is tiszta fogalma volt már a magyar szabadságharc hatalmas jelentőségéről és arról a katasztrófáról, melyet a magyar forradalmi erők letörése közvetve a cseheknek is jelentett. Így hát nincs benne semmi csodálatos, hogy éppen J. V. Frič lapja közli Neruda *Honvéd* című versét — a cseh politikai habozás felett kifejezett eme megragadó önkritikát. Bizonyítéka egyben ez a vers annak is, hogy a forradalmi gondolat: a haza szabadságáért való harcolni s meghalni akarás vágya nem halt meg az 1849-es prágai összeesküvés leleplezése után, hanem a legjobbak szívében továbbra is ott égett a harc gondolata. De lássuk Neruda versét:

„Vlast umřela“, zašeptal hrdina
a bezmocně meč z ruky mužné klesl;
ten meč, jenž v ohlušivém hluku děl
se dvacetkrát v nejkrutší boj nesl.
„Vlast umřela“, a ruka zoufalá
nabíjí smrtící do pušky ránu —
okamžik, blesk a — hromem odzvonil

syn vlastní nešťastné sám sobě hranu.
 My neumíme ještě umírat
 pro vlast, pro národ, zlatou pro svobodu,
 a proti všemu vlastní prospěchu
 kramářsky vážíme svou vlastní škodu.
 My neumíme ještě umírat
 a neumíme ještě býti mužem;
 však umre-li ta naše krásná vlast,
 zda-li my pak ještě dále žíti můžem?

(Magyarul: „A haza meghalt“, súgta a hős és erős kezéből tehetetlenül leejtette a kardot; azt a kardot, melyet az ágyúk siketítő dörgésében húszszor is a legkegyetlenebb harcba vitt. „A haza meghalt“, és a csüggedt kéz megtölti a halálhozó puskát — egy pillanat, tűz — és a szerencsétlen haza fia megkondította a saját halálharangját. Mi még nem tudunk meghalni a hazáért, a nemzetért, az arany szabadságért és a haza minden hasznával szemben szatócsként a magunk kárát mérlegeljük; de ha meghal szép hazánk, tudunk-e még akkor tovább élni.“)

Kell-e szebb bizonyíték arra, hogy mit tanult Neruda Petőfi halálából és a magyar szabadságharc példájából? És kell-e szebb bizonyíték arra, hogy mennyire távol állt Neruda a burzsoá nacionalizmus korlátoltságától, mennyire nem volt hajlandó ideális mázzal bevonni nemzetét, milyen mély csodálattal tudott adózni a másik nemzetnek, mennyire nem érintette meg őt a kispolgári sovinizmus? És Neruda Honvédjének ez a befelé tekintő vallomása nem maradt visszhangtalan, hanem messze a cseh határokon túl a bolgár irodalomban találkozunk a vers fordításával. Első ízben a Nauka c. revűben 1882-ben (II. k. 821. p.). A nerudai mondás szinte szállóigévé lesz a bolgár irodalomban: „Nij neuměeme da mrem“. (Mi még nem tudunk meghalni). 1899-ben T. Načov választja mottóul abban a röplapjában, melyet Kóburg Ferdinánd cár ellen írt „Dvorcovije režim v Bŕlgarija“ címen s amelynek élén a Neruda-idézet így hangzik: „Nij ošte neuměem da mrem...“¹³

1871-ben jelent meg Petőfi cseh fordítású verseinek első gyűjteményes kiadása, Karel Tůma és František Brábek közös munkája. Tůma, mint politikai fogoly, a versek közül vagy százat a prágai Szentvencel fogházban fordított le. Neruda sokra becsülte e fordításokat: „Annyi bizonyos — írta a Národní Listy hasábjain 1871-ben — hogy e verseknek semilyen más nyelven nem született jobb fordításuk... Folyamatosan olvashatók, mint bármilyen eredeti művünk, a szó oly lágyan simul a gondolathoz, mint a játékos hullám, a cseh tűz és a magyar gondolat villanása fénylik és világít itt, mint magának a nagy költőnek a tüze és villama.“

Rendkívül fontosak Neruda Petőfi iránti barátságának szempontjából azok a vallomástevő szavak, amelyekkel Neruda ezt a fordításgyűjteményt üdvözölte.

„Különleges eseménynek tartom — írja a Národní Listyben —, hogy Petőfit bevezetik a mi irodalmunkba s azt is, hogy ilyen módon vezetik be. Nem tudom, hogy az egész világirodalomnak melyik költője volna nekem kedvesebb Petőfinél, aki nem klasszikus, bizony nem az, hanem csak és csak Petőfi, tehát: a szerelem, a hazafiasság és a szabadság legtüzesebb dalnoka.“

„Petőfi az a gyémántkapocs, mellyel a magyar irodalom a világirodalomhoz kapcsolódott. A szép, tüzes magyar nemzetnek nincs nála nagyobb fia és nem volt szerencsésebb napja, mint az, melyen Petőfi megszületett. Szép tulajdonságai vannak ennek a nemzetnek: elragadó

¹³ Josef Páta: J. Neruda a slovanský svět. Časopis pro moderní filologii XX. évf. 250. 1.

tűz, mély érzés, nagy vendégszeretet, még nagyobb őszinteség, vérző haza- és szabadságszeretetet s mindezek alatt valamilyen régi, titkos bánat, meghatóan elégikus tónus s mindeme tulajdonságok Petőfiben találtak eszményi kifejeződést, benne kristályosodtak ki, váltak költői megtestesüléssé. Ha semmit sem tudnánk erről a nemzetről, csak Petőfi verseit ismernők, egyúttal a nemzet legfinomabb idegeit tapintanók. Hol van a mi Petőfink?”

„Hogyan ajánljam Petőfi verseit? — a mostani válogatott művek megjelenése után eléggé ismerni fogják őt nálunk — talán nagyon is sok epigónja lesz. Egyelőre csak azt mondhatom: ha szép románcot akarsz olvasni, olvasd Petőfit, ha lelkes himnuszt akarsz olvasni a hazához, ha víg dalt, szerelmes éneket akarsz, ismét Petőfit olvasd.“

„Hozzáteszem még ehhez, hogy Petőfi az eszményi szabadság dalnokja volt — egy csak most erőre jutó nemzet dalnokja — hol érthetnék hát meg őt jobban, mint nálunk?”

Nerudának ezek a lelkes, elismerő szavai akkor íródtak, amikor a cseh költő már személyes tapasztalatok révén ismerte a magyar állapotokat. 1869-ben jelentek meg a költő pesti jegyzetei,¹⁴ melyekben igen élesen válik el egymástól az, ami a magyarországi kiegyezés utáni viszonyokra vonatkozik és az, ami a népet illeti. Neruda, a prágai külváros gyermeke, a nagyvárosi proletáriátus első komoly, nagy cseh írója. Verseiben, prózai írásai-ban a nagyvárosi kisember nehéz életkörülményeinek, intim bajainak a megfigyelője. Mi sem természetesebb, mint hogy pesti útján is felfigyelt azokra a szociális ellentétekre, amelyek a nagyvárosias fejlődés útjára lépő magyar főváros árnyékai. Neruda útirajzai, pesti megfigyelései közt mindjárt az első helyen ennek a szociális ellentétnek a szinte riporteri szemű megpillantása lep meg; egyik oldalon a város amerikai ízű fejlődését nyugtázza, a másikon azonban siet rámutatni a szembenálló ellentétekre, „a gazdagságra és a szegénységre, az eleganciára és lázárság“-ra. Útirajzá-nak éles, néha szinte gúnyoros hangja egyszerűen lággyá válik, amidőn a magyar népet jellemzi. „Magyar! Lággyan ejtsd ki ezt a szót, hogy benne romegyen a rózsa, a csalogány dala, Petőfi vágyakozó szerelme — ejtsd ki egyben hatalmasan, hogy a győzelmes hős ereje dörögjön benne, hogy megzendüljön benne a Szózat halálos készenlétje“ — írja. A magyar irodalmi fejlődésről ez a megállapítása: „Az irodalomban elég sokat tettek, s amikor az egri líceumban büszkén mutogatták nekem Vörösmarty tintatartóját, megértettem ezt a büszkeséget.“ És e sok alkalmi reflexió mellett, melyek egy része kemény kritikát tartalmaz, újból felötlik a 48-as szabadságharcra való utalás. „A honvéd zászlókat, írja, beakasztották a pesti nemzeti múzeumba, mint ennek egyik legnagyobb emléktárgyát, de ezek a zászlók ma is olyan fehérek és üdék, mint a nép emléke azokra a napokra, amidőn a zászlók a véres harcmezőn lobogtak.“

Neruda esetében is bebizonyosodik az az igazság, hogy Petőfi a mi nagy összekötőnk a szomszédos népekkel. Neruda úgy látta, hogy a magyar nép legszebb tulajdonságai nagy költőjében jutnak kifejezésre. Petőfivel, Petőfi versein át szerette meg az egész magyar dolgozó népet. Amikor magyarországi útja során ellátogatott a vidéki városokba, közelről látott egy választási kortes-hadjáratot; alkalmá volt beszélni a nép fiaival is („a nép nem hű uraihoz“, állapítja meg ebben az útirajzában), a magyar nép sok jó tulajdonságára jön rá, s élesen kel ki a bécsi újságírás ellen, amely — ime, most látja — a cseh és a magyar népet egyaránt iparkodik hamis színben festeni.

¹⁴ Obrázky z ciziny. Dílo Jana Nerudy, V. k. Praha, 1923. („Peštské listy“, „Uherské volby“.)

Neruda Petőfi-barátsága egyike a magyar-cseh kultúrkapcsolatok leg-
szébb fejezeteinek. Feladatunk az, hogy a legszélesebb körben tudatosítsuk
a magyar és cseh haladó hagyományoknak ezt a jelentős érintkezését és
a nagy példák üzenetével is erősítsük a magyar és a cseh nép barátságát
a szocializmus felé vivő utunkon.

HORVÁTH KÁROLY:

MADÁCH „MÓZES“ DRÁMÁJA

Nógrád vármegye gyűlésének határozatai azok közé a komolyabb
gesztusok közé tartoznak, melyeket 1861-ben a magyar középirtokos nemes-
ség még megtett a császári abszolutizmus ellen, a magyar függetlenség
védelmében. Az októberi diploma után 1861-ben Nógrád vármegye közgyűlése
is összeül, megyei bizottmányt alakít és a bizottmányba Kossuth Lajost és
Türr Istvánt is bevásztják. Február 11-én a királyhoz feliratot intéznek,
ebben sürgetik a 48-as alapra való visszatérést és a nemzetörtség felállítását.
Mint hogy a megyei bizottmányok a függetlenségi törekvések központjai, a
császár felfüggesztésükkel fenyegetőzik. Erre is válaszol a nógrádi felirat
befejező része: Ha a megye „törvényekre (az 1848-as törvényekre) alapított
eljárása után“ a királyi „anyagi erőt“, erőszakot használma a megye ellen,
„erkölcsi erónk érzetében a felelősségtől nem rettegünk.“

Végül március 12-én felhívást intéz Nógrád megye a többi megyéhez,
hogy ragaszkodjanak szilárdan a 48-as törvényekhez és hogy azokat, akik
pedig megalkudnának, és az országgyűlés hatáskörét főleg adókivetési és
katonaállítási kérdésekben megcsorbítani engednék, netalán akár mint válasz-
tók, akár mint választottak résztvennének a Reichsrath megalkotásában,
nyilvánítsák hazaárulónak, legyenek bár az illetők országgyűlési képviselők,
magnások, országnagyok vagy megyei tisztviselők.

Mindezekben a mozgalmakban Madách Imre vezető szerepet játszik, a
március 12-i gyűlésen pedig, mely a megalkuvókat, opportunistákat haza-
árulónak nyilvánította, ő indítványozza, hogy a megyegyűlés tagjai szemé-
lyes aláírásukkal is erősítsék meg a határozatot, akik pedig nem értenek
együtt vele, távozzanak a teremből. A határozatot a gyűlés tagjai vala-
mennyien aláírják.¹

Ugyancsak 1861. március 12-én mondja el Madách „Politikai hitvallomá-
sát“ választói előtt országgyűlési képviselőként való megválasztása érdeké-
ben. Ebben meghatározza azokat az „általános elveket, melyeket még hasznos-
ság tekintetéből is feladni tilos; melyekért meghalni nem csak egyesnek
kötelesség, de melyek elárulásával nemzetnek is életet váltani halál helyett
gyalázat, mert a javak között nem legfőbb az élet.“ Ezeket az alapelveket a
francia polgári forradalom hármas jelszavában foglalja össze: „szabadság,
egyenlőség, testvériség“ és rajtuk részletesebben a 48-as törvényekben foglal-
takat érti, amint világosan ki is mondja. Beszédében Kossuthra is hivatkozik
s az egyenlőséggel kapcsolatban a követeléshez csatolja „minden feudális
visszaemlékezések megszüntetését.“² Megválasztása után Madách ismét beszé-
det mond, s ebben hangsúlyozza, hogy elkövetkező „hongyűlésen — nem
annyira ragyogó tehetségekre lesz szükség, mint férfias kitartásra, melyet a
hatalomnak sem mosolya meg nem büvöl, sem ráncolt szemöldöke nem
rettent vissza“. Hivatkozik arra, hogy a bécsi kormánynak „a 48-iki év

¹ Palágyi Menyhért: Madách Imre élete és költészete. 254. l.

² Madách Imre összes művei. Halász Gábor kiadása. II. 683—4. l.